

Левківський М.В. Соціальна зрілість старшокласника у педагогічній площині / М.В. Левківський // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2007. – Вип. 8. – С. 201-207.

УДК 378.083

Михайло Васильович Левківський,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПЛОЩИНІ

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті чітко окреслені підходи до оновлення завдань та змісту освіти, виховання з тим, щоб національне духовне відродження в нашій державі стало реальністю, а наша освітня галузь у недалекому майбутньому змогла інтегруватися насамперед у європейський освітній простір і забезпечувала у подальшому самовираження, самоствердження, зокрема, і особистості старшокласника у власній життєдіяльності. На реалізацію цього стратегічного завдання спрямовується особистісно орієнтоване виховання, котре забезпечить у подальшому утвердження, зокрема, у особистості старшокласника ефективної соціалізації, соціальної зрілості.

На етапі старшого шкільного віку в юнаків і дівчат виникає гостра потреба у самоствердженні і професійному самовизначенні. Проте, за нашими даними, існує гетерогенність (велика полярність) між виявленням відповідальності старшокласників елітних освітніх установ і масових середніх шкіл. Учні перших, образно кажучи, знають, чого вони хочуть (у них - усвідомлені професійні наміри), а в інших - не можуть визначитися. Ця справа ускладнюється реаліями нашого життя (відсутність можливості включитися у суспільно-корисну трудову діяльність у містах, комерціалізації частини позашкільних установ, клубів та ін.).

Кардинальні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, роблять актуальними дослідження проблеми соціальної зрілості, що в основному вивчалася в зарубіжній, головним чином американській, психології. Найбільш відомими у вивченні соціальної зрілості є роботи дослідників І.Беха, М.Боришевського, А.Петровського, І.Кона, К.Абульханової-Славської, К.Муздибаєва, І.Зверєвої, Л.Міщик, О.Сухомлинської, В.Кравець, О.Плахотнік, К.Чорної, Л.Канішевської. Проте доводиться констатувати, що соціокультурно-педагогічні аспекти окресленої проблеми розкриті ще не в повній мірі, що є завданням даної статті.

Соціальну зрілість старшокласників ми розуміємо як інтегральну особистісну якість, котра у разі сформованості дозволяє юнакам і дівчатам проектувати, корегувати у власній діяльності пізнавальні, творчі, соціально корисні завдання та здатність їх успішно виконувати, здійснювати самозвіт, перш за все перед самим собою.

Ми розуміємо соціальну зрілість старшокласників як усвідомлені ставлення у наступних системах: „Я-Я”, „Я-Ми”, „-Я-однолітки”, „Я-старші”, „Я-суспільство”, „Я-світ”. Формування таких ставлень є процесом складним, багатограним і передбачає розвиток ціннісних орієнтацій, когнітивної сфери, зміцнення вольових зусиль та само рефлексії.

У цьому зв'язку незаперечним є необхідність утвердження у юнаків і дівчат системи цінностей, котрі віддзеркалюються і в подальшому окреслюють параметри старшокласників як ставлення. Серед них загальновідомою є самоцінність особистості юнака чи дівчини, їхнє право на життя, свободу діяльності та виявлення неповторності й унікальності у власному особистісному зростанні та вимірі.

До таких вартостей соціологи, культурологи відносять також загальнонаціональні та загальнолюдські. Зокрема, пошана до власного роду, регіональних традицій, народних звичаїв, держави та повага до гідності інших народів, терпляче ставлення до традицій, загалом, до інших культур.

Ще етнологи другої половини XIX століття (М. Костомаров, Д.Деляфіз, О.Добролюбов, М.Гоголь, А.Міцкевич) відзначали у нашому народі гострість розуму, емоційність, музичність, мрійливість, поміркованість, лагідність у родинних устоях, терплячість, працьовитість. Природно, що XXI століття з світовими процесами глобалізації, інформатизації культурного простору не могло не внести певні зміни у систему цінностей, зокрема, сучасних старшокласників.

Загалом, серед проблем, котрі віддзеркалюють соціальну зрілість старшокласників, гостро постає проблема соціалізації, соціальної ідентичності. Формування соціальної ідентичності залежить від особливостей мови, культури, менталітету, історичного розвитку, тому що мова, приводить до усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, сприяє прилученню до культури і тому тісно пов'язана із соціалізацією. Таким чином, соціалізація як процес росту соціальної зрілості багато в чому залежить від механізмів формування соціальної ідентичності. Другим механізмом, пов'язаним з життєвим сценарієм як найважливішим інструментом соціалізації, є механізм проектування власної життєдіяльності в соціокультурному просторі.

Згідно з П. Міллером, у міру того, як діти долучаються до спільних дій з іншими людьми (інтерпсихічні акти), зокрема, у діалог, то ці акти поступово стають для них інтрапсихічними. У цьому змісті функціонування індивідуальної психіки має соціокультурне походження. Мовна взаємодія з іншими людьми поступово перетворюється на розмову із собою і для себе (езопова мова), а потім на безмовну уявну діалогічну мову. Діти інтеріорізують або привласнюють інформацію і способи мислення своїх батьків, інших дорослих, більш здібних однолітків. Такий алгоритм призводить до формування власної свідомості, а пізніше, самосвідомості як першооснови соціальної зрілості. Таким чином, формування соціальної зрілості може розумітися в основному як когнітивний процес, пов'язаний з рефлексією і самоусвідомленням юнаками і дівчатами себе як особистості.

Останнє, в свою чергу, є основою для утвердження моделі рольового поведіння як основи соціалізації і нарощування ресурсів соціальної зрілості старшокласників у соціумі. Зокрема, концепція соціалізації М.Спіро. пояснює соціальну зрілість як інтеграцію індивіда в систему соціальних ролей та рольових позицій. Саме зміцнення рольових позицій старшокласника з однолітками, старшими дозволяє йому адекватно сприймати інших, знаходити порозуміння з ними, відчувати власну позицію у соціальних спільнотах є одним із шляхів формування соціальної зрілості юнаків і дівчат. Зміцнення рольових позицій старшокласника потребує, доконче, не лише здатності до рефлексії, але й аналізувати, розуміти власні внутрішні психічні властивості, що, в свою чергу, потребує розуміння „Я-концепції”.

Я-концепція розуміється як динамічна структура, що формується за рахунок механізмів ідентифікації і диференціації. Вона містить у собі когнітивні, афективні, практичний компоненти і розвивається протягом усього життя людини відповідно до змін соціальних ролей індивіда. Крім того, вона виявляється в різних соціальних формах (етнічній, цивільній, ідеологічній, релігійній, загальнолюдській, професійній, статевій).

Деякі дослідники (Ж.Піаже й ін.) відзначають, що соціальна ідентичність формується в міру росту соціальної поінформованості, знань про соціальну групу, у якій індивід інтегрується. Тому багато психологів і педагогів в структурі ідентичності в якості провідних виділяють когнітивний компонент. Соціалізація при цьому може пов'язуватися з великим емоційним навантаженням. Тут відзначається роль упереджень, почуттів. Це дає підставу виділити емоційний компонент ідентичності.

Формування соціальної ідентичності, здатності і від особливостей мови, культури, менталітету, історичного розвитку, тому що мова, виконуючи роль, що опосередковує, приводить до усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, сприяє прилученню до культури і тому пов'язано із соціалізацією.

Таким чином, соціалізація як процес росту соціальної зрілості багато в чому залежить від механізмів формування соціальної ідентичності. Другий

механізм пов'язаний з життєвим сценарієм як найважливішим інструментом соціалізації.

Згідно М. Колові, “сценарій – це подвійна схема, що визначає, які люди повинні брати участь у події, які соціальні ролі вони відіграють, які об'єкти використовують і які причинні зв'язки” [3]. К.Нельсон говорить про “сценарії” як про “узагальнених подійних схемах”. Сценарії забезпечують “базовий рівень репрезентації знання в ієрархії відносин, що прямують через плани до цілей і мотивів” [4]. Тут у процесі соціалізації дорослі скоріше направляють дії дітей і ставлять цілі, ніж безпосередньо навчають їх чомусь. Власне кажучи, вони використовують свої знання про прийняті сценарії для накладення обмеження на дії дітей і дозволяють дітям включатися в очікуване від них рольове поводження. У цьому змісті освоєння сценаріїв відіграє центральну роль в освоєнні культури.

Згідно П. Міллеру, у міру того, як діти утягують у спільні з іншими людьми інтерпсихічні акти, зокрема, у діалог, ці акти поступово стають для них інтрапсихічними. У цьому змісті функціонування індивідуальної психіки має соціокультурне походження. Мовна взаємодія з іншими людьми поступово перетворюється на розмову із собою і для себе (езопова мова), а потім на безмовну уявну діалогічну мову. Діти інтеріорізують або привласнюють інформацію і способи мислення зі своїх взаємодій з батьками, іншими дорослими, більш здатними однолітками. Технічні і психічні засоби, надані культурою, опосередковують функціонування інтелекту [5].

Модель рольового поводження як основа соціалізації і нарощування ресурсів соціальної зрілості покладена в основу концепції соціалізації М. Спіро. Тут соціальна зрілість може розумітися як інтеграція індивіда в систему соціальних ролей. Звідси впливає розуміння шляхів формування соціальної зрілості юнаків і дівчат.

Інша модель соціалізації описує процеси інтеграції індивіда в соціальну систему, розроблена Т. Парсенсом. Згідно Парсонсу, індивід “убирає” у себе суспільні цінності в процесі спілкування із “значущими іншими”, у результаті

чого загальнозначущі нормативні стандарти стає частиною його мотиваційної структури. Соціалізація відбувається завдяки дії психологічних механізмів пізнання і засвоєння цінностей.

У цілому, процес соціалізації може проходити по декількох напрямках: по-перше, це може бути розвиток індивідуальності і виховання особистості в інтересах індивіда; по-друге, в інтересах суспільства й індивіда; по-третє, їх зміна в інтересах тільки суспільства (або держави), але не індивіда; нарешті, по-четверте, їхня зміна в інтересах певних груп. Ідеалам гуманістичної педагогіки відповідають перші два напрямки. У процесі соціалізації вирішуються дві групи задач: соціальної адаптації і соціальної автономізації. Соціальна адаптація передбачає активне пристосування індивіда до умов соціального середовища, тобто тут у більшому ступені повинні вирішуватися завдання виховання особистості. Соціальна автономізація передбачає розвиток Я-концепції індивіда, його індивідуально-особистісного початку, а в подальшому і до соціальної зрілості у старшому шкільному віці.

Викладене вище дозволяє дійти такого висновку: сучасне виховання починає набувати рис суб'єкт- суб'єктного: не нав'язування, не передача соціального досвіду, керування соціалізацією, гармонізація відносин, організація вільного часу, що, в свою чергу зміцнює соціальну зрілість старшокласників.

Література:

1. Бим-Бад Б.М., Петровский А.В. Образование в контексте социализации // Педагогика. – 1996. – № 1. – С. 3–8.
2. Кон И. С. Социализация и воспитание молодежи // Новое педагогическое мышление. – М.: Педагогика, 1989. – С. 191–205.
3. Cole M. Cultural Psychology. Cambridge, Mass., L. (England): The Belknap Preee of Harvard University, 1996. – P. 134.
4. Nelson, K. Cognition in a Script Frammework. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) Social Cognitive Development. Cambridge: Cambridge University Press, 1981, – P.101.

5. Miller P.H. Theory of Developmental Psychology. NY; Freeman, 1993. – P. 421.

Аналізуються проблема соціальної зрілості старшокласника у контексті соціокультурного підходу. Обговорюються основні механізми формування цього найважливішого соціального феномена.

Ключові слова: соціальна зрілість, соціокультурний напрямок, когнітивно-орієнтований напрямок, інтер- та інтракультурний контекст соціалізації, етнокультуризація.

Social growing of senior pupils: the problem of formation

Mykhailo Levkivsky

The problem of social growing of senior pupil in the context of sociocultural approach is analysed. The main mechanisms of this important cosial phenomenon are analysed.

Key words: social maturity, sociocultural approach, cognitive oriented approach, inter- and itracultural contexts of socialization, ethnoculturalisation.

Социальный рост старшекласника в педагогическом измерении

Михаил Левковский

Анализируется проблема социального роста старшекласника в контексте социокультурного подхода. Рассматриваются основные механизмы формирования этого важного социального феномена.

Ключевые слова: социальный рост, социокультурное направление, когнитивно-ориентованое направление, интер та интракультурный контекст, социализация, етнокультуризация.